

А. Д. Дакукін

СТРУКТУРА ЗАГАЛОЎКАЎ ЛІРЫКІ ЯКУБА КОЛАСА

Артыкул прысвечаны выяўленню асаблівасцей структурнай арганізацыі загалоўкаў лірыкі Якуба Коласа двух перыядаў творчасці – ранняга (1898–1917 гг.) і паслякастрычніцкага (1917–1956 гг.). Устанаўліваецца, што загалоўкі суадносяцца паводле сваёй будовы са словам, словазлучэннем і словаспалучэннем, а кожны структурны тып характарызуецца сваёй частотнасцю з улікам часу, перыяду творчасці. Агульным для двух перыядаў з’яўляецца найбольшае ўжыванне загалоўкаў-словазлучэнняў.

Важнай часткай тэксту з’яўляецца такая структурна-семантычная катэгорыя, як загаловак. Загаловак, з аднаго боку, выступае адным са спосабаў раскрыцця тэмы, зместу і аўтарскай задумы (семантычны бок) і адначасова звязваецца з астатнім мноствам катэгарыяльных тэкставых паказчыкаў, уплываючы тым самым на структуру тэксту (фармальны бок).

Загаловак паводле сваёй будовы складаецца з рознай колькасці слоў, што ўступаюць у пэўныя сэнсавыя і сінтаксічныя сувязі, якія выяўляюць агульныя прыкметы гэтай часткі тэксту і індывідуальна-аўтарскія схільнасці. Адным з аспектаў нашага вывучэння загалоўкаў лірычных твораў класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа з’яўляецца вызначэнне тыпаў загалоўкаў паводле іх будовы, характэрных мастаку беларускага слова, пры гэтым крыніцай ілюстрацыйнага матэрыялу абраная лірычная спадчына Якуба Коласа, падзеленая на два перыяды творчасці: 1898–1917 і 1917–1956 гг.

Усе вызначаныя загалоўкі вершаў Якуба Коласа, а іх налічваецца 631, суадносяцца паводле сваёй структуры са 1) словам, 2) словазлучэннем і 3) словаспалучэннем.

1 Паводле часцінамоўнай прыналежнасці раннія загалоўкі-словы (усяго іх налічваецца 119 з 299) належаць у сваёй большасці да назоўнікаў (на іх долю прыпадае 115 загалоўкаў-слоў), напрыклад: “Краска” [1, с. 205], “Мара” [1, с. 235], “Вярбіна” [1, с. 115] і інш., – і адзінкавыя – да прыслоўяў, прычым пры дапамозе апошніх названы толькі 4 вершы: “Напрадвесні” [1, с. 58], “Увосень” [1, с. 185] (такая назва ўжываецца яшчэ на с. 239), “Вясною” [1, с. 290]. Назоўнікавыя загалоўкі характарызуюцца тым, што 77 слоў прадстаўлены лексемамі ў форме адзіночнага ліку, напрыклад, “Пытанне” [1, с. 32], “Згнанніку” [1, с. 50], “Пясянр” [1, с. 69], “Сосна” [1, с. 429] і інш. Амаль у два разы менш (усяго 36 адзінак) назваў, прадстаўленых у форме множнага ліку, напрыклад, “Беларусам” [1, с. 24], “Хмары” [1, с. 44], “Аисты” [1, с. 432] і інш., да якіх прымыкаюць назвы-назоўнікі *Pluralia tantum* (“Могілки” [1, с. 27], “Жмурки” [1, с. 433]).

Найбольш частотнае ўжыванне словаформы ў форме назоўнага склону (напрыклад: “Месяц” [1, с. 36], “Невзгоды” [1, с. 425], “Вецер” [1, с. 68], “Стогі” [1, с. 184] і інш.), радзей – давальнага (“Згнанніку” [1, с. 50], “Беларусам” [1, с. 24] і інш.).

Колькасць загалоўкаў-слоў у вершах 1917 – 1956 гадоў складае ўжо 62 адзінкі з 312. Марфалагічны склад іх больш разнастайны ў параўнанні з ранняй пазыяй. У прыватнасці, 51 назва складаецца з назоўніка, напрыклад: “Парад” [2, с. 119], “Лес” [2, с. 200], “Дуб” [2, с. 213] і інш. Маюцца 3 загалоўкі-прыметнікі: “Калгаснае” [2, с. 40], “Восеньскае” [2, с. 75], “Маёвае” [2, с. 318]. Адвербіяльных і дзеяслоўных назваў адзначаецца па 2 адзінкі: “Наперад” [2, с. 171], “Вясною” [2, с. 221] і “Адпомсцім” [2, с. 222], “Ідзі!” [2, с. 117] адпаведна. Лічбы ў сваім складзе маюць загалоўкі, што называюць год (“1942” [2, с. 217]) ці колькасць (“66” [2, с. 445]). Знойдзена таксама назва, якая ўяўляе сабой субстантываваны прыметнік – назва верша “Вузкае” [2, с. 266].

Назоўнікі ў адзіночным ліку змешчаны ў 43 назвах, сярод якіх, напрыклад, такія: “Водгулле” [2, с. 13], “Парад” [2, с. 119], “Лес” [2, с. 200] і інш., а ў множным – у 8 назвах, напрыклад: “Крумкачы” [2, с. 208], “Камсамольцам” [2, с. 92], “Фрыцы” [2, с. 350] і інш. Найбольш распаўсюджаная форма назоўніка ў назвах дадзенага перыяду – назоўны склон, значна радзей сустракаецца давальны, параўн.: “Зорка” [2, с. 415], “Вецер” [2, с. 421], “Водгулле” [2, с. 13] і “Узбекістану” [2, с. 259], “Петрусям” [2, с. 473] (творы з гэтым жа загаловам-іменем змяшчаюцца і на старонках 439, 465) і інш.

2 Аналіз загатоўкаў-словаспалучэнняў (а іх выдзелена 57 у дакастрычніцкі перыяд і 25 ў паслякастрычніцкі) дазваляе падзяліць іх на дзве групы ў залежнасці ад структуры словаспалучэння: 1) самастойная часціна мовы ў спалучэнні са службовай і 2) спалучэнне двух слоў як аднародных, звязаных злучнікам.

Першая група загатоўкаў – самастойная часціна мовы ў спалучэнні са службовай прадстаўлена ў сваю чаргу дзвюма разнавіднасцямі, ці мадэлямі:

а) мадэль “прыназоўнік + назоўнік у форме адпаведнага склону”, якая ў ранняй творчасці паэта прадстаўлена 48 загатоўкамі, з якіх самымі частотнымі выступаюць спалучэнні назоўнікаў з прыназоўнікамі *на, за, перад, у*, напрыклад: “На ростанках” [1, с. 48], “За падаткі” [1, с. 85], “У астрозе” [1, с. 87], “На мяжы” [1, с. 94], “З турмы” [1, с. 151], “Перад восенню” [1, с. 218] і інш. У вершах больш позняга часу дадзена мадэль адлюстравана ў 19 назвах: “На развітанне” [2, с. 401], “У часе хваробы” [2, с. 436], “Да Германіі” [2, с. 349], “З падарожжа” [2, с. 281], “Над Прутам” [2, с. 264], “На пажарышчы” [2, с. 197], прычым найбольш частотны прыназоўнік *на*;

б) мадэль “адмоўная часціца + дзеяслоў у форме загаднага ладу”, якая прадстаўлена толькі 3 адзінкамі. Сярод твораў 1898 – 1917 гг. – “Не бядуі!” [1, с. 49], “Не дамся” [1, с. 119]; у лірыцы 1917 – 1956 – “Не тужы” [2, с. 158].

Другая група загатоўкаў – гэта спалучэнне двух слоў як аднародных, звязаных злучнікам. Структура ўтварэння пры гэтым аднастайная – два назоўнікі спалучаюцца злучнікам *і*, напрыклад: “Баба і куры” [1, с. 51], “Пан і рэчка” [1, с. 361], “Мужык і клёпкі” [1, с. 363], “Конь і сабака” [1, с. 375], “Огарок и Базыль” [1, с. 463], “Дуб і кветкі” [1, с. 365], “Пастух і авечкі” [1, с. 367], а таксама “Ціша і бура” [2, с. 235], “Люду і краю” [2, с. 356]. “Сябрам і знаёмым” [2, с. 430], “«Роі» і «хрыпы»” [2, с. 432], “Фюрэр і дучэ” [2, с. 386]. І такіх загатоўкаў налічваецца адпаведна кожнаму перыяду 7 і 5. Заўважым, што некаторыя даследчыкі-моваведы, у прыватнасці, М. Г. Булахаў, Л. І. Бурак, адносяць такія тыпы злучэння аднародных членаў да словазлучэнняў [3, с. 7].

3 Пачынаючы гаворку пра словазлучэнне, варта адзначыць, што ў сучасным мовазнаўстве няма адзінай думкі наконт дадзенай сінтаксічнай адзінкі. Мы ідзем услед за большасцю айчынных даследчыкаў сінтаксісу, якія разглядаюць словазлучэнне вузка, што адлюстроўваецца ў найноўшай “Кароткай граматыцы беларускай мовы” (ч. 2. Сінтаксіс), дзе словазлучэнне характарызуецца як “свабоднае сэнсавое і фармальнае аб’яднанне двух (або болей) паўназначных слоў, звязаных падпарадкавальнымі адносінамі” [3, с. 7]. Адзначым і тое, што асноўная ўвага пры аналізе загатоўкаў намі ўдзялялася простым (двухслоўным) словазлучэнням. Рабілася гэта з тае прычыны, што складаныя (шматслоўныя) словазлучэнні сустракаюцца ў пісьменніка нераўнамерна. У якасці прыкладу прывядзем некалькі назваў лірыкі Якуба Коласа, што ўяўляюць сабою складаныя словазлучэнні: “Байцам і камандзірам Чырвонай Арміі” [2, с. 247]; “Да дня 20-й гадавіны Кастрычніка” [2, с. 113], “Да тыдня беларускай культуры” [2, с. 52] і інш. Як бачна, яны характэрныя пераважна для пазнейшай творчасці пісьменніка.

Словазлучэнні з залежнымі кампанентамі, якія выражаны некалькімі словамі, але непадзельныя семантычна, напрыклад, “На восі Рым – Берлін” [2, с. 195], “На «шлюб» пана Студніцкага” [2, с. 72], “Слава Арміі Чырвонай” [2, с. 178], “Песняру Максіму Рыльскаму” [2, с. 464], разглядаліся намі як простыя.

Сярод назваў лірыкі 1898–1917 гг. выяўлены 114 словазлучэнняў, а за перыяд 1917–1956 гг. – ужо 148. Пры гэтым галоўны член загатоўка-словазлучэння выражаецца

назоўнікам (абсалютная большасць прааналізаваных назваў, сярод якіх, напрыклад, наступныя: “Гераічнай Іспаніі” [2, с. 100], “Мае мары” [2, с. 231], “Палескія вобразы” [1, с. 263], “Тры жаданні” [1, с. 280], “Панскі гонар” [2, с. 314] і інш.); прыслоўем (зафіксаваны толькі 6 такіх выпадкаў: “Зімой у Балачанцы” [2, с. 290], “Самому сабе” [2, с. 424], “Сам сабе” [2, с. 468], “На полі вясною” [1, с. 76], “У астрызе вясною” [1, с. 155], “Як і калісь” [1, с. 302]); дзеясловам (колькасць назваў таксама невялікая, сярод якіх, напрыклад, наступныя: “Адзначым факт” [2, с. 329], “Чую голас” [2, с. 355], “Кінець смутак” [1, с. 45], “Асадзі назад!” [1, с. 72], “Дзе дзенешся?” [2, с. 257], прычым дзеясловы ўжываюцца выключна спрагальныя. Ужыванне ў якасці галоўных слоў прыметнікаў, займеннікаў, лічэбнікаў і асобных форм дзеяслова (дзеяпрыметніка і дзеяпрыслоўя) у загатоўках твораў Якуба Коласа не было зафіксавана.

Згодна з марфалагічнымі і семантычнымі ўласцівасцямі слоў у словазлучэннях на матэрыяле выдзеленых загатоўкаў-словазлучэнняў намі выдзелена ў дакастрычніцкай творчасці 70 адзінак, звязаных пры дапамозе дапасавання, сярод якіх, напрыклад, наступныя: “Сцёпкаў сон” [1, с. 123], “Нязбытны надзеі” [1, с. 127], “Горкая доля” [1, с. 166] і інш. У паслярэвалюцыйны перыяд дапасаванне адлюстравалася ў 105 загатоўках: “Панская ласка” [2, с. 38], “Шчаслівая хвіліна” [2, с. 79], “Вольнаму народу” [2, с. 172] і інш.

Да ліку дапасавальнай сувязі далучаем загатоўкі, якія складаюцца з назоўніка і назоўніка-прыдатка, аб’яднаных злучком, якія ў ранняй лірыцы Якуба Коласа адзначаюцца спарадычна, напрыклад: “Сябрам-выгнаннікам” [1, с. 53] і “Сябру-бедаку” [1, с. 395], дзе назіраецца дапасаванне ў форме ліку – множны ці адзіночны, а таксама склону – тут форма Д. склону. Невялікая колькасць найменняў-назоўнікаў з прыдаткамі фіксуецца і ў назвах 1917–1956 гг., сярод якіх, напрыклад, наступныя: “Дзед-калгаснік” [2, с. 103], “Баяну-кабзару” [2, с. 183], “Цені-страхі” [2, с. 310], якія ілюструюць дапасаванне слоў-складнікаў у формах ліку і склону.

У ранняй творчасці Якуба Коласа спосабам кіравання ўтворана 42 назвы, напрыклад: “Думкі салдата” [1, с. 341], “Песня над калыскай” [1, с. 37], “Пад шум ветру” [1, с. 52] і інш. У паслярэвалюцыйнай паэзіі кіраванне адлюстравана таксама ў 42 загатоўках: “Змаганнікам за Кастрычнік” [2, с. 28], “Прывітанне Маскве” [2, с. 156], “На захадзе сонца” [2, с. 252] і інш.

Адзначым, што прымыканне ў коласаўскіх загатоўках-словазлучэннях дарэвалюцыйнага часу сустракаецца ў адзінкавых вершах: “Як і калісь” [1, с. 302], “Раніца вясною” [1, с. 376], а таксама, у залежнасці ад вызначэння галоўнага слова, загатоўкі “На полі вясною” [1, с. 76] і “У астрызе вясною” [1, с. 155]. У паслярэвалюцыйнай творчасці назва-прымыканне толькі адна – “Дамок наводшыбе” [2, с. 466].

Калі весці гаворку пра загатоўкі-сказы, то варта адзначыць, што іх дыферэнцыяцыя даволі складаная з тае прычыны, што ўсе без выключэння загатоўкі ўяўляюць сабой сказы, нават калі складаюцца з аднаго слова ці ўтвараюць спалучэнне слоў альбо словазлучэнне (напрыклад, іх можна лічыць безасабовымі, вакатыўнымі, генітыўнымі, намінатыўнымі сказамаі і інш.).

Прэдыкатыўныя ўтварэнні-назвы, якія адпавядаюць сказу з двума ці адным галоўным членам, знаходзім на працягу ўсяго творчага шляху пісьменніка, напрыклад: “Асадзі назад!” [1, с. 72], “Панас гуляе” [1, с. 121], “Капайце яму, далакопы” [2, с. 219] і інш.

Паводле інтанацыі і мэты паведамлення пэўныя загатоўкі, што суадносяцца са сказам, выступаюць як клічныя сказы, напрыклад: “Помсці!” [2, с. 351], “Жыві, народ!” [2, с. 263], “Не бядуй!” [1, с. 49] і інш., як пыталыя сказы, напрыклад: “Дзе вы?” [1, с. 171], “Што трэба?” [2, с. 236], і як пабуджальныя сказы, напрыклад: “Ідзі!” [2, с. 117], “Будзьма гатовы” [2, с. 61], “Кінець смутак” [1, с. 45], “У дарогу!” [1, с. 293] і інш.

Падсумоўваючы аналіз загатоўкаў лірычных твораў Якуба Коласа, можна адзначыць, што паводле структуры загатоўкі, выкарыстаныя пісьменнікам, падзяляюцца на тры тыпы: загатоўкі-словы, загатоўкі-словазлучэнні, загатоўкі-словазлучэнні.

Найбольшая колькасць лірычных твораў паводле структуры прадстаўлена загалоўкамі-словазлучэннямі (“Чую голас”, “Кінець смутак”, “Нязбытныя надзеі”, “Горкая доля” і інш., а ўсяго адзначана 262 загалоўкі). Значна менш загалоўкаў, суадносных з асобным словам (“Пытанне”, “Згнанніку”, “Пясняр”, “Восенню” і інш., а ўсяго зафіксаваны 181 загалоўка). І найменш сярод усёй колькасці загалоўкаў лірычных твораў Якуба Коласа загалоўкаў-словазлучэнняў (“У астрозе”, “На мяжы”, “Конь і сабака”, “Ціша і бура” і інш., а ўсяго адзначана 82 загалоўкі). Спраба выдзеліць загалоўкі-сказы не дае нам асноў для такога тыпу, паколькі ўсе загалоўкі можна тады аднесці да яго. Што датычыць выбару загалоўка, яго структуры адносна кожнага з двух перыядаў творчасці Якуба Коласа – 1) 1898 – 1917 і 2) 1917–1956 гг., то і ў першы, і ў другі перыяды найбольшая колькасць назваў твораў адпавядае структуры словазлучэння: 1) з 299 – 114, а 2) з 312 – 148.

Літаратура

- 1 Колас, Я. Збор твораў у чатырнаццаці тамах. Т. 1. – Вершы 1898–1917 гг. / Я. Колас. – Мінск : Маст. літ-ра, 1972. – 550 с.
- 2 Колас, Я. Збор твораў у чатырнаццаці тамах. Т. 2. – Вершы 1917–1956 гг. / Я. Колас. – Мінск : Маст. літ-ра, 1972. – 559 с.
- 3 Кароткая граматыка беларускай мовы: у 2 ч. Ч. 2. – Сінтаксіс / навук. рэд. А. А. Лукашанец. – Мінск : Бел. навука, 2009. – 240 с.

УДК 811.161.1'371'27:811.161.3'371'27:811.111'371'27

М. А. Дворник

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА «ЛЮБОВЬ» В РУССКОМ, БЕЛОРУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Данная статья посвящена проблеме изучения концепта «любовь» в русской, белорусской и английской лингвокультурах. Любовь как базовое чувство, передающее психоэмоциональные состояния человека, и концепт, проявляющий себя в любой культуре, стал значимым объектом для нашего исследования. Приведены результаты анализа экспериментального материала, состоящего из лирических и художественных произведений, с целью определения языковых средств, с помощью которых осуществляется вербализация концепта «любовь» в соответствующих картинах мира.

В настоящее время лингвисты все больше внимания уделяют вопросам взаимодействия языка и культуры, национального менталитета и языка, национального сознания и языка, а также изучению такой категории, как «концепт». При этом именно понятие «концепт» является наиболее значимым понятием когнитивной лингвистики.

Одним из самых распространенных определений данного термина является определение польского лингвиста А. Вежбицкой. Она рассматривала концепт как «объект из мира «идеальное», который имеет имя и отражает культурно-обусловленное представление человека о мире «действительность» [1, с. 88]. С помощью современной лингвокультурологии появилась возможность для более подробного изучения концептов в разных языковых картинах мира.

Любовь, будучи сильнейшей движущей эмоцией, становится предметом научного исследования чаще, чем какая-либо другая эмоция. О том, чем любовь является для этноса, лучше всего может поведать сам язык.